

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ: НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Р. Марутян

У статті окреслено нові підходи щодо визначення категорій «інформаційний ресурс», «інформаційний потенціал», їх класифікації та функцій. Зазначається, що інформаційні ресурси нині стають системотворчим фактором життєдіяльності суспільства

Ключові слова: *інформаційний ресурс, інформаційна безпека, інформація, соціальний розвиток.*

In the article, the author determines new approaches in defining the categories of «information resource», «information potential», their classification and functions. The information resources are considered to become the important system-forming factor of the activity of society.

Keywords: *information resource, information security, information, social development.*

Наприкінці ХХ століття змінюється розуміння феномену інформації та її соціально-політичне значення. Це пов'язано з процесом формування інформаційного суспільства, передумовою становлення та розвитку якого стала інформаційна революція. Можна стверджувати, що в умовах сучасного глобального суспільства інформація стає стратегічним соціально-політичним продуктом. Здатність суспільства та його інститутів збирати, накопичувати та використовувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального та технологічного прогресу, чинником національної безпеки, підґрунтям успішної внутрішньої та зовнішньої політики.

В сучасній науковій парадигмі питання термінології теорії інформаційного суспільства стають визначальними. Відсутність чіткого й змістовного визначення наукових понять з цієї проблематики ускладнює розробку й реалізацію інформаційного права, конституювання інформаційних відносин у державі. Некоректне формулювання термінів, їх використання в науковій літературі та законодавчо-нормативних актах призводить до неоднозначного

розуміння цих понять. На нашу думку, сучасна наукова парадигма потребує нового й більш чіткого визначення поняття «інформаційні ресурси».

Метою цієї статті є спроба окреслити нові підходи щодо визначення категорії «інформаційний ресурс», «інформаційний потенціал», дати характеристику його класифікації та функції.

Інформаційне суспільство несе людству нові виклики та величезну можливість для забезпечення подальшого розвитку, але водночас воно вимагає активної участі всіх в осмисленні та втіленні в життя нової інформаційної парадигми. Система державного управління інформаційною сферою стає питанням національного виживання. Саме тому, на виконання пункту 5 Рішення РНБО України від 21 березня 2008 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки України», введеного в дію Указом Президента України № 377/2008 від 23 квітня 2008 року, в Апараті РНБО України розпочато роботу над створенням проекту Доктрини інформаційної безпеки України, яка має визначити засади інформаційної безпеки держави, окреслити системно-концептуальні підходи до сутності, форм і способів вирішення проблем захисту в інформаційній сфері всіх об'єктів національної безпеки: людини і громадянина, суспільства, країни.

Згідно з указом президента уряд повинен протягом півроку розробити і внести на розгляд Верховної Ради України проект Концепції національної інформаційної політики, якій містить основні напрями, засади і принципи національної політики у цій сфері та механізми її реалізації. Концепція визначає такі пріоритети: розвиток інформаційних ресурсів, побудова національної інформаційної інфраструктури, впровадження новітніх інформаційних технологій, захист національних моральних і культурних цінностей, забезпечення конституційних прав людини і громадянина на свободу слова та вільний доступ до інформації. Провідною ідеєю Концепції є формування умов щодо побудови в Україні інформаційного суспільства [1].

Надзвичайно важливим під час розроблення проектів Доктрини інформаційної безпеки України та Концепції національної інформаційної політики є визначення базових понять наукової методології теорії безпеки та інформаціології з метою їх практичного застосування. Це підкреслює необхідність подальшого вивчення та доопрацювання таких наукових дефініцій як «інформація», «інформаційні ресурси», «інформаційна інфраструктура» тощо.

Визначень поняття «інформаційні ресурси» в нормативних документах та науковій літературі існує досить багато. Але єдиної думки серед науковців щодо цього соціального феномена ще немає.

Впровадженню в науковий обіг цього терміна і позначення ним усіх документально-фіксованих результатів людської діяльності в різних сферах (кінець ХХ століття) сприяло оформлення інформаціології як фундаментальної науки. Поняття «інформаційного ресурсу» суспільства є одним із ключових понять соціальної інформатики. Широке застосування цього терміна почалось після виходу книги Г. Громова «Національні інформаційні ресурси: проблеми промислової експлуатації» (1984). Хоча ще досі немає його універсального визначення та єдиної й об'єктивної класифікації, сам термін активно використовується в теорії та практиці різних наук.

У сучасному науковому дискурсі було б правомірно поставити низку питань щодо розуміння проблеми існування та розвитку інформаційних ресурсів. Наскільки правомірним є визначення основним об'єктом інформаційної безпеки інформаційний ресурс, як це зроблено в Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»? Чи коректно визначати «інформаційний ресурс» як «сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)», що знаходимо в Законі України «Про Національну програму інформатизації»? [2, с. 181].

В офіційних документах інформаційним ресурсом названо, наприклад, бібліотеку. Відповідно до словників, ресурс – це те, що не потребує додаткового опрацювання для того, щоб ним скористатися. А ми знаємо, що бібліотечні дані вимагають цього. Якщо в США багато праць з ринкових механізмів написані англійською мовою, то для людей, які англійською не володіють, ці знання не є ресурсом. Таким чином, варто ще уточнити, що ж таке інформаційний ресурс? Адже вкладаючи гроші в його розвиток, ми маємо знати, що ним можна користуватися без додаткових витрат.

Перше визначення дефініції «інформаційний ресурс» було наведено у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»: «сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)». У Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 травня 2003 р. № 259–р.) визначено, що національні електронні

інформаційні ресурси – це «ресурси незалежно від їх змісту, форми, години та місця створення, форми власності, призначені для задоволення потреб громадянина, суспільства, держави. Національні ресурси включають державні, комунальні та приватні ресурси». При цьому визначено, що «державні ресурси – ресурси, які є об'єктом права державної власності». Однак «Порядок захисту державних інформаційних ресурсів і інформаційно-телекомунікаційних систем», затверджений наказом Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України від 24 грудня 2001 р. №76, дає таке визначення державних інформаційних ресурсів: «інформація, яка є власністю держави та/або необхідність захисту якої визначено законодавством» [2, с. 182]. Слід також зауважити, що названа програма виділяє окрему категорію інформаційних ресурсів. У той час як прийнято під інформаційними ресурсами розуміти і саму інформацію, і засоби її передачі та розповсюдження, згідно з Національною програмою інформатизації національна система інформаційних ресурсів – це розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури, освіти, торгівлі тощо. Це дещо відмінний від традиційного погляд на цю дефініцію.

Таким чином, незважаючи на значну кількість публікацій, що з'явилися з цієї теми в 90-ті роки, на сьогодні немає однозначного тлумачення цього терміна. Аналіз існуючих дефініцій поняття «інформаційні ресурси» показує, що одні автори (наприклад, Н. Зинов'єва) до інформаційних ресурсів відносять знання, зафіксоване на матеріальних носіях, тобто соціальну інформацію. Авторі термінологічного словника «Бібліотечна справа» (М., 1997) під інформаційними ресурсами розуміють «сукупність інформаційних даних на традиційних носіях, що зберігаються в бібліотеках і інших інформаційних установах...». В. Воробйов у це поняття включає крім інформації й засоби її обробки, а інші вчені додають до компонентів інформаційних ресурсів і кадрове забезпечення. Відома російська дослідниця І. Бачило пропонує такий поділ: інформаційні ресурси, сформовані за чинником змісту (правові, технічні, наукові, статистичні, фінансові, ЗМІ й т.д.), інформаційні ресурси, сформовані за ознакою власника (із правом власності, володіння, з повноваженнями виключного права). Ще один зріз – систематизації інформаційних ресурсів – за цілями: знання, ресурс управління, ресурс виробництва тощо. [3, с. 79].

Поняття «інформаційні ресурси» вживається у вузькому й широкому значенні. Крім того, як основну мінімальну одиницю інформаційних ресурсів автори у своїх дефініціях використовують категорії «інформація», «закінчений текст», «документ», «інформаційні дані», «інформаційні повідомлення». У російському проекті міждержавного стандарту «інформаційно-бібліотечна діяльність бібліографія», що розроблена ще у 2000 році, дефініція інформаційних ресурсів визначається через категорію «дані» або «інформаційні дані». Системний підхід до такого явища, як інформаційні ресурси, природно, вимагає встановити їх метасистему. На думку російських вчених Н. Шашекина, Н. Зинов'євої, нею правомірно виступає інформаційний фонд. «Інформаційний фонд, – пише Н. Б. Зинов'єва, – є «об'єктивним», за термінологією К. Поппера, знанням, відчуженим від індивідуального суб'єкта й соціалізованим».

Таким чином, сучасна українська історіографія з цього питання розглядає «інформаційні ресурси» як сукупність відомостей, зафіксованих на матеріальних носіях. Офіційне визначення інформаційних ресурсів, відповідно до наукового та загальновизнаного уявлення про них, пов'язує це поняття з поняттям документа.

На нашу думку, комплекс проблем, обумовлених необхідністю входження України у світовий інформаційний простір, вимагає від вітчизняної наукової громадськості переосмислення базових дефініцій теорії та методології інформаційного суспільства, розробки методологічних основ використання інформаційних ресурсів держави як фундаменту для формування і реалізації політики забезпечення національних інтересів на інформаційному рівні і створення національної системи інформаційної безпеки України. Під методологічними основами використання інформаційних ресурсів слід розуміти єдність концептуальних, теоретичних і технологічних основ забезпечення на інформаційному рівні формування, циркуляції, накопичення і використання інформації (інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичне забезпечення органів державного управління у всіх різновидах діяльності тощо).

Так, наприклад, у сучасній інформаціології існує необхідність осмислення двох дефініцій: *інформаційний ресурс* та *інформаційний потенціал*, які сучасні дослідники часто ототожнюють. Як відомо, **ресурс** – це джерело, запаси, засоби, можливості чого-небудь, це те,

що за необхідністю може бути використано у суспільному житті. **Потенціал** – це перспективна складова ресурсу. Кожен ресурс може бути потенціалом. Виходячи з цього, ми пропонуємо розвести поняття «інформаційний ресурс» та «інформаційний потенціал».

На нашу думку, в широкому значенні **інформаційний ресурс** – це важливий засіб, джерело соціального розвитку і прогресу, який актуалізується в людській діяльності та ефективно використовується як інструмент соціальних перетворень. Це головний ресурс людської діяльності.

У вузькому значенні – це продукт виробництва і обміну, об'єкт протиборства і суперництва, сировина для цілеспрямованої (доцільної) соціально-економічної діяльності людини, під час якої створюється інформаційний (інтелектуальний) продукт і задовольняються потреби та інтереси людини.

Зміст інформаційного ресурсу ми пропонуємо розглядати у двох аспектах: як *процес* поступового розвитку інформаційної сфери, та як *продукт*, тобто об'єкт інтелектуальної праці людини. Зміст інформаційного ресурсу – це внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують взаємодію їх компонентів між собою і середовищем та зумовлюють їхнє існування, розвиток і зміни. В цьому розумінні зміст інформаційних ресурсів є процесом творення та відтворення інфосфери. Отже, зміст інформаційного ресурсу – це система чи сукупність засобів задоволення інформаційних потреб людини. Як будь яка система, інформаційні ресурси та інформаційна інфраструктура постійно змінюються, відповідно змінюється і їхній зміст.

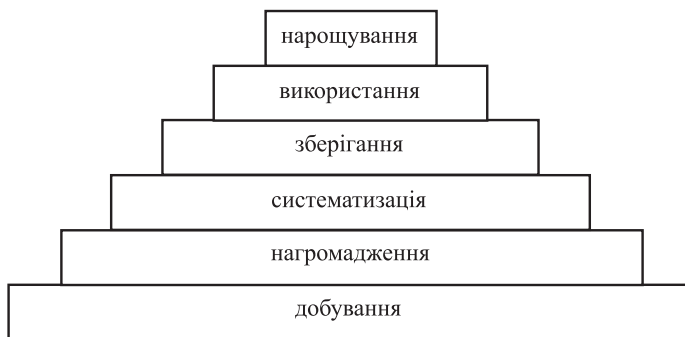
Інформаційним ресурсом є лише та інформація, що актуалізована в суспільстві – використана та ефективно реалізована в економіці, освітніх технологіях тощо. Це та інформація, яка входить у систему людської діяльності й має практичне значення для людини як в її соціальному, так і особистому житті.

Інформаційний потенціал – це перспективна складова інформаційного ресурсу, яка може бути мобілізована, активізована й ефективно використана для досягнення мети в інформаційній сфері, а також може сприяти відтворенню і розвитку інфосфери.

Невикористання інформаційного потенціалу призводить до його швидкого знецінювання, старіння, а це, своєю чергою, спричиняє втрату вартості інформаційного ресурсу. Першою і необхідною умовою існування інформаційних ресурсів є їх постійне оновлення та розширене відтворення, а найважливішою вимогою щодо

інформаційного потенціалу є його використання. Відомий вислів Ф. Бекона «знання – сила» можна перефразувати: «знання – це лише потенційна сила». Для того щоб стати силою, знання повинні перетворитися на інформацію.

Інформаційна основа діяльності у всіх сферах життя суспільства є фундаментом або стратегічним ресурсом соціального розвитку й прогресу. За значимістю та специфічністю інформаційний ресурс перевищує всі інші, але, як і всі інші, має свій життєвий цикл.

Рис. 1. Життєвий цикл інформаційного ресурсу

У різні періоди соціальної історії інформаційні знання не тільки добувалися, накопичувалися, використовувалися, а й систематизувалися. Це еволюційно, а іноді й стрибкоподібно виводило людство на якісно новий рівень технологічного й соціально-економічного розвитку.

Інформаційні ресурси можна розглядати як продукт інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої та творчої частини працездатного населення країни. Також це унікальний продукт інформатизації, сукупність техніко-технологічних, соціально-політичних, економічних та соціально-культурних компонентів, факторів, умов, за яких інформація та знання стають реальним та ефективним ресурсом соціально-економічного та духовного розвитку країни.

Результати наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок також можна розглядати як інформаційні ресурси. Саме вони дають можливість створювати наукомісткі вироби,

використовувати технічні та наукові ідеї, зафіксовані у різних документах та виданнях.

Особлива частина інформаційних ресурсів – **активні інформаційні ресурси** – це інформація, доступна для автоматизованого пошуку, зберігання та обробки (програми, бази даних, бази знань, документи тощо) й для широкого користування.

Специфічним інформаційним ресурсом є людина як носій, споживач і перетворювач соціальної інформації. Остання сама по собі не має цінності, оскільки є результатом відображення образів реального світу в людському мозку. Вищою формою такого відображення є свідомість. Таким чином, інформація нерозривно пов'язана з людиною і процесом її життєдіяльності. Саме людина є джерелом і критерієм соціально-економічного прогресу. Відтворення людини на якісно новій інтелектуальній основі – вища мета суспільного виробництва. Тільки людина фізіологічно та психологічно здатна переробити обсяг інформації, що циркулює в суспільстві в окремий історичний період.

Людина є унікальним соціальним ресурсом, неповторною істотою, що має особистісні риси, професійні якості та володіє певним набором знань та особистими навичками користування ними – це той ресурс, який неможливо повторити і відтворити. Виходячи з цього, ми вважаємо, що людина – це *критичний інформаційний ресурс суспільства*, так само як родюча земля є критичним ресурсом сільського господарства, а енергія – критичним ресурсом промисловості. Тому актуальною є проблема збільшення критичного інформаційного ресурсу нації і держави.

Для того щоб стати інформаційним ресурсом, інформація повинна мати специфічні соціально значущі якості, які мають технологічну цінність для практичного застосування в процесі життєдіяльності людини.

Від ставлення суспільства до специфічного інформаційного ресурсу залежать перспективи інтеграції до глобальної інформаційної інфраструктури. Усвідомлення вирішальної ролі інформаційного ресурсу державами, що прагнуть інтегруватися у світове інформаційне співтовариство в найближчому майбутньому, стає важливою передумовою здійснення інтеграційних процесів. Становлення інформаційного суспільства супроводжується потужним соціальним замовленням на ринку інформаційних послуг.

Нове інформаційне середовище стає природним середовищем для людей.

Глобальний інформаційний простір, як якісно нове середовище функціонування й розвитку міжнародних відносин, органічно поєднує економічні, політичні, соціальні й культурні процеси, а самі інформаційні технології стають змістовною характеристикою цих процесів, створюють принципово нові умови функціонування й розвитку інформаційних ресурсів.

Також важливою науковою проблемою є пошук варіантів класифікації інформаційних ресурсів відповідно до різних сфер діяльності.

Підсумовуючи викладене, ми вважаємо, що доцільною є така класифікація інформаційних ресурсів.

За мірою готовності до використання вони поділяються на:

✓ *актуальні*, до яких належать інформаційні ресурси, що актуалізовані в технологічній системі певного типу суспільства. Це необхідна для суспільства інформація, яка забезпечує його життєдіяльність.

✓ *потенційні*, тобто ті, що потребують попередніх ресурсних витрат для свого перетворення на актуальні. Це інформація і знання, які наразі не можуть бути використані суспільством - вони не є ресурсом для даного типу суспільства й не використовуються ним у процесі управління. Суспільство не готове сприймати цю інформацію й використати її як ресурс. Це так звані «корисні копалини», що лежать у землі до свого часу.

✓ *критичні* – інформаційні ресурси, виток, розголошення або втрата яких супроводжується значними політичними, економічними, соціальними та іншими наслідками. Головним критичним інформаційним ресурсом ми вважаємо людину як носія, користувача та творця інформації.

За значущістю інформаційні ресурси поділяються на:

✓ *стратегічні* – життєво важливі інформаційні ресурси (з позиції національної безпеки), виток, розголошення або втрата яких становить надзвичайну загрозу інтересам суверенітету, територіальної цілісності або навіть самому існуванню незалежної держави;

✓ *тактичні* – це прикладні науково-технічні, економічні, екологічні, демографічні та інші ресурси, необхідні для забезпечення нагальних проблем;

✓ *операційні* – це поточна ділова, комерційна та інша довідкова інформація, зорієнтована на задоволення щоденних потреб у різних сферах діяльності.

За обсягом (глобальністю) інформаційні ресурси можуть розглядатися як:

- ✓ глобальні,
- ✓ загальнонаціональні,
- ✓ регіональні,
- ✓ на рівні місцевого самоврядування, соціальних організацій і окремих підрозділів.

За характером впливу на суспільні процеси виділяємо:

- ✓ *формувальні* інформаційні ресурси, спрямовані на створення суспільних процесів;
- ✓ *стимулювальні*, орієнтовані на підтримку та розвиток суспільних процесів;
- ✓ *стримувальні*, що визначають межі суспільних процесів;
- ✓ *деструктивні*, (антрисурс) спрямовані на підрив і усунення визначених процесів.

За формою носія інформації:

- ✓ паперові,
- ✓ електронні.

За формою власності:

- ✓ державні,
- ✓ недержавні.

За рівнем доступу:

✓ *загальнодоступні* – це відкриті інформаційні ресурси, що забезпечують відносини у всіх сферах суспільного державного життя, реалізацію прав, свобод, обов'язків людини, громадянина. Їх використання широким загалом не загрожує конституційному ладу, інтересам особи, суспільних організацій і держави.

✓ *з обмеженим доступом* – це конфіденційна та таємна інформація.

Всі вищезгадані традиційні види ресурсів можна розглядати як компоненти системи, кожен з яких виконує свою функцію.

На нашу думку, інформаційні ресурси, що є частиною загальних ресурсів держави, виконують такі функції:

- *транзактну (інтегративну)* – тобто відбувається інформативно-психологічний вплив суб'єкта на об'єкт задля управління його соціальною поведінкою;

- комунікативну, тобто об'єднувальну функцію, оскільки інформаційні ресурси об'єднують решту ресурсів;
- управлінську – управляють рештою ресурсів;
- прогностичну – інформаційне моделювання процесів і явищ, вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю подолання кризових явищ, у сполученні з методами моніторингу, можуть забезпечити можливість прогнозування багатьох кризових ситуацій у регіонах підвищеного соціального й політичного напруження.

На межі 80–х рр. ХХ століття виникло принципово нове поняття – «національні інформаційні ресурси», що обумовлювалося дедалі більшою залежністю промислово розвинутих країн від джерел інформації (наприклад, технічної, економічної, політичної, військової), а також від рівня розвитку й ефективності використання національних засобів переробки інформації.

На нашу думку, **національний інформаційний ресурс** у широкому значенні - це інформаційний ресурс, яким володіють, контролюють і використовують держава і суспільство для досягнення суспільного блага. Це загальнонаціональний здобуток, до якого мають доступ усі громадяни країни.

У вузькому значенні - це сукупність окремих документів і масивів документів, зафіксованих на матеріальних носіях, бази і банки даних, знання, архіви, бібліотеки, колекції, музейні фонди, будь-які інші сховища даних, що включені у сферу соціальних відносин та мають загальнонаціональну цінність і є об'єктом права власності будь-якого суб'єкта України.

Державні інформаційні ресурси – інформаційні ресурси, що є власністю держави, які створені, придбані, накопичені за кошти держбюджету, позабюджетних державних фондів, коштом платників податків. Вони є об'єктом права державної власності, необхідність захисту яких визначена законодавством. Це інформаційні реєстри та реєстри, що використовуються як задля виконання своїх функцій органами державної влади, забезпечення їх відкритості, так і задля надання послуг населенню, підприємствам та організаціям.

Застосовуючи системний підхід, ми пропонуємо віднести до *інформаційних ресурсів держави* людину, знання, інформацію, засоби обробки та поширення інформації (ЗМІ, інформаційно-комунікативні технології (ІКТ), інформаційні агентства і мережі, комп'ютерні банки даних).

Таким чином, можна стверджувати, що стрімкий і глобальний розвиток інформаційної сфери, сучасних інформаційних технологій

значною мірою впливає на політичну, економічну, соціокультурну та інші складові процесу розвитку суспільства і держави, а інформаційні ресурси нині стають системотворчим фактором життєдіяльності суспільства. За таких умов головною складовою безпеки розвитку з сучасної фундаментальної точки зору слід вважати усвідомлення суспільством механізму соціального розвитку, а також наявність стратегічної концепції репродукції, використання, нарощування специфічного інформаційного ресурсу.

1. Указ Президента України від 23.04.2008 р. № 377/2008 п. 4. 2. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації від 4 лютого 1998 року №75/98-ВР. – // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №27–28. 3. Бачило І. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право: Учебник. – СПб., 2005. – 725 с.

УДК 316.774

МЕТОДИ АНАЛІЗУ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

В. Кулик

У статті розглядаються кількісні та якісні методи дослідження медійного дискурсу, враховуючи вибір конкретних об'єктів аналізу, до яких варто застосувати ті чи ті методи. Особлива увага приділяється якісному аналізу дискурсивних практик.

Ключові слова: медійний дискурс, медійний текст, методи.

In the paper the author reviews quantitative and qualitative methods of research of media discourse choosing the objects of analysis for specific methods to apply. The author focuses on the qualitative analysis of discursive practices.

Keywords: media discourse, media text, methods.

Вибір об'єктів і методів

Оскільки соціально орієнтованих дослідників цікавить не вплив окремих текстів на окремих людей, а вплив певних практик на великі групи та все суспільство, то вони не можуть обмежитися докладним текстовим аналізом, якому присвячують свої праці